

dekritik at gøre. Han diskuterer gladeligt adelshærens størrelse i Svenstrupslaget, som om det drejede sig om deltagerne i en atommarch. Han overser samtidens fundamentale skelnen mellem ryttere og fodfolk og fatter ikke, at Huitfeldt og Krag faktisk opgiver samme tal. Huitfeldts 300 danske ryttere og 150 holstenske er blevet til Krags »næppe 500«, hvilket Tvede-Jensen får til en modsætning, idet han hæfter sig ved, at Krag desuden nævner fodfolk, noget, der for samtiden har været indlysende.

Som en dårlig general lader han Skipper Herman husere på Vardekannten, mens Skipper Clement giver bolden op ved Limfjorden. Så galt stod det dog ikke til. Hele Vardehistorien beror på en sproglig misforståelse, som jeg har påpeget i *Historie XV*, 1. 1981. Uagtet Tvede-Jensens påkaldelser af moderne »bondeoprørsforskning« er bogen metodisk på højde med de lærde præster, der i 1700-tallet sad i deres studerekamre og fandt på fiffige forklaringer af kæmpehøje og runestene. Visse steder i Nørrejylland forveksler man vist forskning og kantinesnak.

Mikael Venge

Jørgen Pedersens jyske rentemesterregnskab 1546. Udg. af Søren Balle (= Memo 1984-12, Økonomisk Institut, Aarhus Universitet). (Århus 1985). 199 s.

Denne nydelige lille kildeudgave afslører, at der ved Århus universitets økonomiske institut pågår et stort forskningsprojekt om statsfinanserne på Christian III's tid. Måske er det tanken, at vore økonomer skal lade sig inspirere af en af de få perioder i Danmarkshistorien, hvor statskassen gav overskud? Den ekspertise og omhu, hvormed Søren Balle fremlægger projektets første frugt, lover i hvert fald

godt. På hvilken måde publikationen skal indgå i det samlede projekt, og hvorledes dette forholder sig til det tilsvarende arbejde, som Astrid Friis i sin tid iværksatte, foreligger der intet om. Men allerede nu tør det fastslås, at gemene 1500-tals historikere, jyske lokalhistorikere og kulturhistorisk interesserede i almindelighed vil have stor glæde af dette uhyre spændende rentemesterregnskab med dets væld af oplysninger om regeringens og hoffets indtægter og udgifter.

Indirekte belyses udenrigspolitikken, forhandlingerne om Christian II's løsladelse og de store byggearbejder på Koldinghus. De kongelige almisser bidrager til socialhistorien med deprimerende glimt af tidens elendighed. Mere opløftende er unægteligt lensmandens frue på Riberhus, Elsebeth Schestedes, brev til rentemesteren, som hun koket kalder sit »godelam« og anmoder om at sende sig frø til salat, skønt hun næppe får tid at så i år, hvorfor hendes urtegård »må vel græde nu«. Samtidig bekender hun fnisende, at hun har skrevet brevet under søndagsprædikenen. Nogle tabeller sørger for den fornødne, tørre statistik.

Mikael Venge

Iørn Piø: Nye veje til Folkevisen. (Gyldendal, 1985). 344 s., ill. Disputats. 188,- kr.

Danmark har som bekendt den største og mest værdifulde samling af folkeviser, og ingen generation af litteraturforskere synes at blive træt af at forklare visernes opkomst, overlevering og egenart. I det foreliggende værk, som er forsvaret for den filosofiske doktorgrad ved Odense Universitet, fremsættes en række nye og på flere punkter interessante og kontroversielle synspunkter.

Afhandlingens udgangspunkt er, at

den gængse opfattelse af folkeviserne som middelalderlige adelsviser, der har endt deres dage som almueviser, bygger på et allerede i romantikken nedfældet og siden gentaget dogme: at visehåndskrifterne fra det 16. og 17. århundrede udelukkende indeholder adelsviser eller adelsvisetradition, og at det kun er under de store folkemindesamlinger, især i forrige århundrede, man får nedskrevet folketradition eller almuetradition. Hertil kommer et opgør med den romantiske tro på folkevisernes ægthed begrundet i deres mundtlighed, hvorefter skillingstrykproducenterne langsomt har kvalt viserne i den levende, folkelige – det vil sige den mundtlige og ægte tradition.

Det er Piøs opfattelse, at den udbredte tradition for at syngefortælle historier i folkevisestil hurtigt blev genstand for økonomisk spekulation af skillingsviserproducenter, og at der i skillingstryk blev lanceret nye viser i den gamle stil. Eftersom der kun er bevaret få folkeviser i skillingstryk, forudsætter teorien nødvendigvis, at der er gået adskillige af disse folkelige tryk tabt, og at man fra 16.-18. århundrede har digtet om middelalderen. Desværre for teorien har Piø ikke gennemført nogen bog- og trykkerihistoriske studier, og det synes som om de få og små trykkerier herhjemme i det 16. århundrede må have sat en grænse for producerede antal tryksager.

Ifølge Piø skal folkevisegenrens oprindelige hjemsted søges i de middelalderlige markedsmiljøer. Han mener endvidere, at der siden det 13. og indtil slutningen af det 18. århundrede er digtet viser i den gamle middelalderlige markedsvise-stil, før 1500 af markedssangerne – de gamle folkeviser – og efter 1500 af skillingsforfattere og af litterære personer, der skrev for dette nye medium – de nyere folkeviser, det vil sige skillingsviser i den gamle markeds-

visestil. Den opfattelse hævdes endvidere, at det er folketraditionen, både den gamle og den nyere, der har inspireret de musisk begavede i adelsmiljøerne fra 15.-17. århundrede til at skabe en adelsvisetradition til brug for deres egne sang- og danseaftener på herregårdene og ved hoffet.

Som dokumentation for den enkle, men ikke ganske problemfrie tese, har Piø antaget, at det er inuligt med støtte i folkevisesamleren og -udgiveren Anders Sørensen Vedels (1542-1616) egne oplysninger i hans Hundredviserbog fra 1591 og i den kendsgerning, at en af hans skrivere har afskrevet viser fra den bekendte Hjerterbog fra o. 1550, at dele visetraditionen i Vedels Visearkiv (Svanings håndskrift I-II og Val. Rentzells håndskrift fra o. 1575-o. 1590) i folketradition og adelstradition. Da folketraditionen antages at bestå af såvel gammel folkevisetradition som af skillingsvisetradition (nyere folkevisetradition), bliver tvedelingen for Piø den nøgle, der kan åbne for nye veje ikke blot ind i det 16.-17. århundredes adels-håndskrifter, men også ind i nutidstraditionen i 19.-20. århundrede.

I Vedels Visearkiv findes 185 af de i alt 539 viser, som er udgivet i værket Danmarks Gamle Folkeviser (cit. DGF) (1853-1976). Ca. 30 skrivere foruden Vedel har indført 101 af de i DGF gengivne viser, og heraf kan ifølge Piø udskilles 12 skrivere, som han benævner menigmandsoptegnere, der har hjembragt ubearbejdede viser sunget blandt almindelige mennesker, mens 3 skrivere med i alt 32 viser antages at have indsamlet bearbejdet tradition i adelskredse, hvorfor de benævnes adels-optegnere. Hertil kommer Vedel selv, som har indført 9 selvstændige viser; men han kan hverken karakteriseres som menigmandsoptegner eller som adels-optegner. Endelig findes 11 skrivere, som ikke kan karakteriseres ved

et nutidstraditionen, hvor det er kongdem henføres dog uden egentlig bevisførelse som menigmandsoptegnere. Større dokumentation havde generelt været ønskelig, og der savnes flere overvejelser, også over, hvorfor for eksempel en af skriverne ikke afskrev alle viser fra Hjertebogen. Kendte Vedel måske allerede de viser, som ikke blev afskrevet? Vi kender nu kun de 3 bind ud af 4 bind med viser, som har været i Vedels eje. Opdelingen i menigmandsoptegnere og adelsoptegnere hviler ikke ganske på sikker grund.

Af tidens adelshåndskrifter er gennemgået blandt andet Hjertebogen, Jens Billes visehåndskrift samt Johan Venstermands, Karen Gyldenstjernes og Margrethe Langes håndskrifter. En visebog fra 1584 indeholder 87 viser, og heraf kender Vedels »menigmandsoptegnere« andre steder fra 12 af viserne, hvorimod »adelsoptegnerne« kun kender 3. Her savnes atter undersøgelser over for eksempel slægtsrelationer og -kontakter for større slutninger, men at et bevidst indsamlingsarbejde fra adelsens side ligger bag, turde være klart.

Om adelsdamehåndskrifter 1590- o. 1650 fremgår det ifølge Piø, at af de 316 viser, som adelsdamerne har kendskab til, har Vedels »menigmandsoptegnere« indsamlet 78 i slutningen af 16. århundrede, og den ovennævnte Margrethe Lange (håndskriftet er kendt som Karen Brahes folio) kender de 44 af dem. Vedels »adelsoptegnere« kender 37 af alle de viser, adelsdamerne har, og Margrethe Lange kender de 22 af dem. Herudover er der 18 viser, som hverken Vedel eller Margrethe Lange kender, men som findes i de af de unge adelsmænd anlagte visebøger i 16. århundrede. Adelsdamerne med 18 håndskrifter er imidlertid alene om at kende 101 viser (eller ca. 18 pct. af alle DGF-viser før ca. 1650).

Af andre kildegrupper er gennemgå-

hjælp af menigmandskriteriet, men 3 af stateret, at man her møder 33 af de 101 viser, som adelsdamerne var alene om at kende i perioden o. 1550-o. 1650, og 35 af de viser, som alene Margrethe Lange og adelsdamerne kendte. Elleve af disse 35 viser kendes kun af fru Lange og i nutidstraditionen. Om den boglige tradition kan det nævnes, at Vedel ved sin død efterlod sig et ufuldendt manuskript med 22 gendigtede og kommenterede elskovsviser. Heriblandt er der 13, som ikke findes i den bevarede del af hans visearkiv og sandsynligvis må have foreligget i det fjerde og nu tabte bind. Både Peder Syv og andre har kendt og afskrevet viser efter skillingstryk. Der er bevaret i alt 77 forskellige folkeviser i skillingstryk (det ældste er fra 1581): 17 er optrykt efter Vedel, 15 efter Peder Syv og 2 efter (Vedels) *Tragica* (1657), mens 43 er selvstændige skillingsviser, hvoraf de 38 kendes i nutidstraditionen. Det kan ikke undre, at det i det 16. århundrede især var de nordtyske bogtrykkerier, som var effektive i produktionen af underholdningslitteratur på dansk.

Mens afhandlingens første del især er baseret på at bringe fakta om de forskellige kildegrupper, indeholder værket anden del en række viseanalyser samlet om henholdsvis skillingsvisetradition (19), gammel folkevisetradition (7) og indkredsning af adelsvisetradition (14) samt i et tillæg supplerende analyser af 70 viser. Visen om Niels Ebbesen fremstår for eksempel som eftermiddelalderlig og at have foreligget i et skillingstryk fra begyndelsen af det 16. århundrede. Piø antager, at Christiern Pedersen kan være forfatteren, men herom vides dog intet sikkert. Gennemgangen af for eksempel Agnethe og havmanden, som Piø tidligere har behandlet udførligt, er overbevisende, mens der for Ebbe Skammelsøn-visen og for flere andre visers ved-

kommende flittigt er antaget og gættet på skillingstryk som forlæg. På trods af flere gode iagttagelser savnes undervejs fortsat mere dybtgående studier, især når det gælder spørgsmålet om de enkelte visers alder og benyttelse (geografisk udstrækning). Det må betegnes som en mangel, at viseoverleveringen i Norge, Sverige og på Færøerne er forbigået, utvivlsomt en følge af forfatterens flittige benyttelse af og metodiske tillid til udgaven Danmarks Gamle Folkeviser.

Ved gennemgangen af Vedels skrivelser har Piø, som det vil være fremgået, lagt afgørende vægt på de versioner, som »menigmandsoptegnerne« har nedskrevet. Således antages det, såfremt en vise alene kendes af »menigmandsoptegnerne«, at den har været kendt blandt almuen på landet og i byerne, og at den kan være spredt gennem skillingstryk. Det er principielt forudsat, at »menigmandsoptegnerne« ikke har bearbejdet de viser, de har hørt, men at adelsfolk kan have gjort det med de viser, som de har hørt. Følgelig må der opereres med 2 hovedgrupper af adelsversioner: ubearbejdet skillingsvisetradition og bearbejdet. Det er rimeligt, at det fælles forlæg i det nu tabte skillingstryk kan være visens oprindelige form, men dette kan næppe siges at være dækkende i alle tilfælde. Antagelsen af at man i nutidstraditionen kan møde versioner, der repræsenterer den folketradition, som adelsfolk o. 1550-o. 1650 har indsamlet og som regel også bearbejdet, synes bekræftet via en analyse af »Jomfruen og dværgekongen« i forlængelse af andre undersøgelser af Svend Grundtvig og Hakon Grüner-Nielsen.

Såfremt en adelsversion indeholder strofer eller træk, som ikke kendes i folketraditionen, således som den er nedskrevet siden slutningen af det 16. århundrede, er der ifølge Piø tale

om en bearbejdelse foretaget af adelspersoner for deres egen fornøjelses skyld. Antagelsen synes rigtig i flere tilfælde, men har næppe gyldighed i alle tilfælde. Traditionen i Norge og Sverige burde også her til sammenligning have været inddraget.

Afhandlingens tredje del om folkevise-mange ansigter er formet som et eksposé, hvor forfatteren har taget den fulde konsekvens af de fremlagte synspunkter, hvor de i alt 110 undersøgte viser er opdelt i 16 fra middelalderen, 55 som skillingsviser eller skillingsvisetradition fra 16.-18. århundrede og 39 digtet af adelen efter middelalderen. Det hævdes med udblik til europæisk tradition, at middelalderviserne blev skabt af vandrede sangere, markeds-sangere. Synspunktet betegner dybest set en undervurdering af en hjemlig/nordisk viseproduktion. Problematisk forekommer det endvidere at være, når det hævdes, at viser med 2-liniede strofer er digtet af »markedssangere«, mens de 4-liniede antages at være lanceret af »folkesangere«. Det kan derimod ikke udelukkes, at der har været skillingsviseforfattere i 16. århundrede, der har nedskrevet gamle folkeviser, som de har bearbejdet med henblik på udgivelse og salg. Om adelsviserne gælder det generelt, at de afspejler adelens store behov for en stadig fornyelse af viser til sang og dans.

Det hører til afhandlingens fortjeneste at påpege, at der hele tiden op til vore dage er blevet produceret nye gamle viser. Trods overbetoning er denne idé givende for forståelsen af hele balladegenren. Så får det være, at værket på mange punkter er vanskeligt tilgængeligt trods de bedste intentioner om at skrive for menigmand. Der savnes mere faste definitioner, for eksempel af begrebet almue. Værket ville have vundet ved at inddrage studier i adelsrelationer, nordiske aspekter samt

større håndskriftsstudier. Afhandlingen vil givetvis sætte ny gang i folkeviseforskningen.

Jens E. Olesen

Allan Tønnesen: *Helsingørs udenlandske borgere og indbyggere ca. 1550-1600* (Misteltenen, Ringe, 1985). 163 s., 175,- kr.

Helsingør er Danmarks mest kosmopolitiske by og beskrevet i talrige værker. Meget har dog oversigtens karakter. Allan Tønnesen går uhyre grundigt til værks og forfølger utrætteligt Helsingørs skotske, nederlandske og tyske indvandrere både i deres hjemstavn og i de kolonier, de grundlagde i Helsingør. Selvfølgelig gav det store rykind anledning til konflikter. Tønnesen skildrer overbevisende byens dilemma. Helsingør var fuldstændig afhængig af Sundtolden, men samtidig forlangte borgerne, at de fremmede ophørte med at udøve deres naturlige erhverv, mens de opholdt sig i byen. Navnlig skotternes assimilation er dog imponerende. Den nationale helgen St. Ninians altertavle fra Olai kirke er et markant vidnesbyrd, som Tønnesen har beskæftiget sig med som medarbejder ved Danmarks Kirker. Han sandsynliggør, at den er skænket af Helsingørs skotske borgmester på Christian II's tid, David Thomsen, og ikke – som man har troet – af hans svigersøn, borgmester og Øresundstolder Sander Leyel. Til bogens fortrinlige bibliografi må i øvrigt føjes Karen Hjorths artikel om Sander Leyel i festskriftet til Thelma Jexlev (1985).

Med sin velskrevne og underholdende fremstilling har Allan Tønnesen lagt en solid bund under den voksende interesse for vore hjemlige emigranter. Problemet at skrive socialhistorie uden at forfalde til lange opremsninger af de implicerede individer løser han simpelt hen ved at registrere alle periodens ud-

lændinge i et afsluttende bilag. Heraf ses, at også flere franskmænd – en kompassmager, en murermester og en postejbager – samt en enkelt jødisk handlende blev optaget som borgere i Hamlets by.

Mikael Venge

Frederik IIs egenhændige breve, (privattryk 1984) samlet og udgivet af Frede P. Jensen. (Engholsts Antikvariat). 40,- kr.

I sin disputats (1984) gjorde Frede P. Jensen effektivt op med myten om Frederik II som »drankeren på tronen«, og i et forarbejde hertil (Bidrag til Frederik IIs og Erik XIVs historie, 1978) fremdroges det allerede 1956 af Victor Hermansen hævdede synspunkt, at kongen var ordblind, hvilket turde være årsag nok til, at der blot kendtes 35-40 egenhændige breve fra monarken. En opfattelse, der understreger gamle P. V. Jacobsens bemærkning (1844), at kongen »som bekendt ikke var meget stærk i pennen«, hvorfor han fortrinsvis anvendte sekretærhjælp.

Med stor flid og omhu er det dog lykkedes at fremdrage ialt 43 egenhændige breve, men kun ved også at medtage skrivelser, der blot er forsynet med kortere på- eller efterskrift, unægtelig en markant forskel til sønnens overvældende privatkorrespondance. Det store flertal er følgelig familiebreve, den slags kondolence- eller lykønskingsbreve til onkler og tanter, som protokollen nu en gang forlanger skal være personligt skrevet. Og netop her afslører bogstavombytninger (Oldenschol for Oldesloe, i Frederiksborg en næsten vilkårlig placering af r'erne etc.) tegn på stærk dyslexi.

Kongen var dog udmærket selv klar over sit handicap (»das ich eyn bosserschriber byn« skriver han i nr. 39 til svo-